

TADEUSZ BANASZEK

Kieleckie Towarzystwo Naukowe

Udział wojska w życiu społeczno-gospodarczym województwa kieleckiego w latach 1945–1975

Słowa kluczowe: Polska Rzeczpospolita Ludowa, Wojsko Polskie, województwo kieleckie, rozminowanie ziem polskich, oświata dorosłych, klęski żywiołowe, gospodarka narodowa

Key words: People's Republic of Poland, Polish Army, Kielce Voivodeship, de-mining of Polish lands, adult education, natural disasters, national economy

Streszczenie: Artykuł jest próbą przedstawienia zasadniczych przedsięwzięć realizowanych przez Wojsko Polskie (WP) w województwie kieleckim w zakresie prac na rzecz gospodarki narodowej, udziału w rozminowaniu terenu, pomocy przy likwidacji klęsk żywiołowych oraz dokształcaniu żołnierzy. Cezurę czasową wyznaczają rok 1945 – zakończenie działań wojennych, oswobodzenie terenu województwa kieleckiego spod okupacji niemieckiej oraz rok 1975, w którym przeprowadzono dużą reformę administracyjną kraju.

Do dzisiaj nie ma jednoznacznej oceny WP walczącego na froncie wschodnim w latach 1943–1945, które zostało sformowane z inicjatywy Józefa Stalina i podporządkowane Armii Czerwonej. Po uzyskaniu przez rząd komunistyczny legalizacji na arenie międzynarodowej w czerwcu 1945 r. WP stało się jedyną siłą zbrojną państwa polskiego. Armia stworzona przez władze komunistyczne oficjalnie miała charakter ogólnonarodowy, lecz w praktyce w ciągu kolejnych lat po zakończeniu II wojny światowej stała się siłą Polskiej Partii Robotniczej, a następnie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Wojsko wzięło aktywny udział w tzw. utrwalaniu władzy ludowej, zwalczając zbrojne oddziały podziemia niepodległościowego, oraz uczestniczyło w tłumieniu wystąpień robotniczych w Poznaniu w czerwcu 1956 r. czy na Wybrzeżu w grudniu 1970 r.

Trzeba jednak pamiętać, że wojsko w okresie pokojowym realizowało szereg pożytecznych i potrzebnych z punktu widzenia interesu kraju zadań, związanych m.in. z zagospodarowaniem tzw. Ziem Odzyskanych, zwalczaniem klęsk żywiołowych, rozminowaniem terenu, odbudową zniszczonego kraju czy pracami na rzecz gospodarki. Dla rozwiązania problemu badawczego w artykule zastosowano metodę historycznej analizy systemowej.

Abstract: The article aims to present major undertakings of the Polish Army in the Kielce voivodeship in terms of supporting the national economy, participation in land de-mining, aid in the case of natural disasters, and soldier education. The time period under discussion begins with the year 1945, i.e. the ending of military operations and the liberation of the Kielce voivodeship from German occupation, ending with 1975 – the year when a major administrative reform was carried out in the country.

Until today, no definitive assessment of the Polish Army, which was formed on the initiative of Joseph Stalin and subordinated to the Red Army, as it fought on the eastern front line in 1943–1945, has been offered. Following the Communist government's international validation in June 1945, the Polish Army became the state's sole military force. This Army, founded by the Communist authorities, was officially of national character, but in practice – over the years following the end of WW2 – it became the armed force of the Polish Communist Party, and then – of the Polish United Workers' Party. The Army actively participated in the so-called reinforcement of the people's power by destroying the military units of the independence-oriented underground and subduing workers' unrest in Poznań in June 1956 or in the Polish coastal region in December 1970.

However, it must be remembered that during peace times the Army fulfilled several national-scale useful and much needed assignments, such as developing the so-called Recovered Territories, aiding victims of natural disasters, de-mining land, re-building the war-ravaged country or performing economy-based tasks. In order to present this research problem, the article relies on the method of historical systems analysis.

Artykuł jest próbą przedstawienia zasadniczych przedsięwzięć realizowanych przez Wojsko Polskie (WP) w województwie kieleckim w zakresie prac na rzecz gospodarki narodowej, udziału w rozminowaniu terenu, pomocy przy likwidacji kłesk żywiołowych oraz dokształcaniu żołnierzy. Cezurę czasową wyznaczają rok 1945 – zakończenie działań wojennych, oswobodzenie terenu województwa kieleckiego spod okupacji niemieckiej oraz rok 1975, w którym przeprowadzono dużą reformę administracyjną kraju.

Do dzisiaj nie ma jednoznacznej oceny WP walczącego na froncie wschodnim w latach 1943–1945, które zostało sformowane z inicjatywy Józefa Stalina i podporządkowane Armii Czerwonej¹. Po uzyskaniu przez rząd komunistyczny legalizacji na arenie międzynarodowej w czerwcu 1945 r. WP stało się jedyną siłą zbrojną państwa polskiego. Armia stworzona przez władze komunistyczne oficjalnie miała charakter ogólnonarodowy, lecz w praktyce w ciągu kolejnych lat po zakończeniu II wojny światowej stała się siłą Polskiej Partii Robotniczej,

¹ C. Grzelak, *Czy Polskie Siły Zbrojne w ZSRR były wojskiem narodowym?*, „Wojsko i Wychowanie” 1991, nr 1, s. 43; C. Grzelak, H. Stańczyk, S. Zwoliński, *Bez możliwości wyboru. Wojsko Polskie na froncie wschodnim 1943–1945*, Warszawa 1993, s. 8.

a następnie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Wojsko wzięło aktywny udział w tzw. utrwalaniu władzy ludowej, zwalczając zbrojne oddziały podziemia niepodległościowego, oraz uczestniczyło w tłumieniu wystąpień robotniczych w Poznaniu w czerwcu 1956 r. czy na Wybrzeżu w grudniu 1970 r.

Trzeba jednak pamiętać, że wojsko w okresie pokojowym realizowało szereg pożytecznych i potrzebnych z punktu widzenia interesu kraju zadań, związanych m.in. z zagospodarowaniem tzw. Ziemi Odzyskanych, zwalczaniem klęsk żywiołowych, rozminowaniem terenu, odbudową zniszczonego kraju czy pracami na rzecz gospodarki. Dla rozwiązania problemu badawczego w artykule zastosowano metodę historycznej analizy systemowej.

Województwo kieleckie w strukturze terytorialnych władz wojskowych

Po II wojnie światowej województwo kieleckie zostało powołane dekretem Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 21 sierpnia 1945 roku. W 1946 r. zamieszkiwało je 1 701 800 osób, zajmując obszar 17 804 km². W skład województwa kieleckiego w latach 1945–1950 wchodziło 13 powiatów: Częstochowa miasto, częstochowski, iłżecki, jędrzejowski, kielecki, kozienicki, opatowski, pińczowski, Radom miasto, radomski, sandomierski, stopnicki i włoszczowski. Z dniem 6 lipca 1950 r. dokonano korekty podziału kraju na województwa. Z województwa kieleckiego odłączono powiat częstochowski, który wszedł w skład województwa katowickiego. Województwo powiększono o tereny powiatów opoczyńskiego i koneckiego (z województwa łódzkiego). Po tych zmianach powierzchnia województwa wynosiła 19 476 km² (co stanowiło 6,2% powierzchni kraju). 28 maja 1975 r. weszła w życie ustawa o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa. Polska została podzielona na 49 województw, w tym kieleckie².

Naczelnym Dowódcą WP 1 lutego 1945 r. rozkazem nr 23/org. w sprawie organizacji na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej sześciu okręgów wojskowych powołał okręgi: warszawski, lubelski, krakowski, łódzki, poznański i pomorski. Teren województwa kieleckiego wszedł wraz z województwem łódzkim w skład Okręgu Wojskowego (OW) nr VI Łódź, który nakazano sformować do 20 marca 1945 roku. OW Łódź obejmował obszar 38 506 km², co stanowiło 12,35% po-

² J. Swajdo, *Między Wisłą a Pilicą. Dzieje podziałów administracyjnych w regionie kielecko-radomskim do 1975 roku*, Kielce 2005, s. 54–70; T. Koba-Ryszewska, *Przeszłość administracyjna województwa kieleckiego, Z dziejów Ziemi Kieleckiej 1918–1944*, red. W. Góra, Warszawa 1970; *Region Świętokrzyski: mit czy rzeczywistość? Materiały konferencji naukowej*, Kielce, 23 maja 2001, red. J. Wijaczka, Kielce 2001.

wierzchni kraju³. Garnizonami w tym okręgu były następujące miejscowości: Łódź, Piotrków Trybunalski, Tomaszów Mazowiecki, Zgierz, Skierniewice, Kutno, Gałkówka, Kielce, Częstochowa, Radom, Kozienice, Ostrowiec, Busko-Zdrój. Stan żołnierzy w jednostkach OW Łódź w dniu 10 października 1945 r. wynosił 24 039, co stanowiło 9,2% stanu WP⁴.

Pogłębiające się w 1946 r. trudności finansowe sił zbrojnych zmusiły władze wojskowe do szukania oszczędności w funkcjonowaniu armii. W związku z tym dyrektywą nr 3 z 18 września 1946 r. Naczelne Dowództwo WP nakazało rozformować OW VI⁵.

Zgodnie ze wspomnianym rozkazem województwo łódzkie podporządkowano i przekazano, wraz ze stacjonującymi tam jednostkami, instytucjami i zakładami wojskowymi, dowództwu OW nr III (Poznań), natomiast województwo kieleckie przekazano dowództwu OW nr VII (Lublin).

OW nr VII Lublin zajmował wówczas powierzchnię 45 795 km², co stanowiło 14,69% powierzchni kraju. Obejmował on województwa lubelskie i kieleckie. Stan żołnierzy pełniących służbę w jednostkach w dniu 1 kwietnia 1949 r. wynosił 13 186, co stanowiło 12,6% stanu WP⁶. Najważniejszymi garnizonami Okręgu Lubelskiego były: Lublin, Chełm, Dęblin, Puławy, Biała Podlaska, Siedlce, Hrubieszów, Kielce, Częstochowa, Radom, Ostrowiec, Busko-Zdrój.

Z kolei rozkazem nr 035 Ministra Obrony Narodowej z dnia 4 marca 1949 r. rozformowano do 31 maja tego roku OW nr VII Lublin. Jednostki wojskowe stacjonujące w województwie kieleckim wówczas podporządkowano dowództwu OW nr V Kraków⁷. Okręg krakowski zajmował powierzchnię 67 548 km², co stanowiło 21,67% powierzchni kraju. Obejmował on województwa: krakowskie, kieleckie, śląskie i rzeszowskie. Stan żołnierzy pełniących służbę w jednostkach Krakowskiego OW w dniu 1 lipca 1949 r. wynosił 15 168, co stanowiło 16,5% stanu WP⁸. Głównymi garnizonami OW Kraków były: Kraków, Wadowice, Niepołomice, Gliwice, Tarnowskie Góry, Częstochowa, Lubliniec, Nysa, Szczakowa, Głubczyce, Bielsko, Rybnik, Rzeszów, Nowy Sącz, Tarnów, Dębica, Sanok, Przemyśl, Jarosław, Dęba, Łańcut, Kielce, Częstochowa, Radom, Ostrowiec, Busko-Zdrój.

W styczniu 1954 r. rozformowano OW Kraków. Województwo kieleckie weszło w skład Warszawskiego Okręgu Wojskowego (WOW).

³ W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945–1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011, s. 102.

⁴ Tamże, s. 104.

⁵ Tamże, s. 98.

⁶ Tamże, s. 99, 104.

⁷ *Mała kronika ludowego Wojska Polskiego 1943–1973*, Warszawa 1975, s. 167, 249–250, 283.

⁸ W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe*, s. 104.

WOW w latach 1957–1975 obejmował zasięgiem województwa: warszawskie, białostockie, olsztyńskie, kieleckie, lubelskie, krakowskie i rzeszowskie⁹.

Od czerwca 1975 r., w związku z reformą administracyjną kraju, w skład WOW weszły 23 województwa, w tym kieleckie. Okręg ten był największym terytorialnie spośród trzech okręgów wojskowych (Śląski, Pomorski, Warszawski), zajmując 46% terytorium kraju¹⁰.

W województwie kieleckim funkcjonowały garnizony wojskowe w Kielcach, Częstochowie, Radomiu, Sandomierzu, Busku-Zdroju, Ostrowcu Świętokrzyskim, Starachowicach. Do najważniejszych jednostek wojskowych stacjonujących w województwie kieleckim należały: Dowództwo 2 Warszawskiej Dywizji Piechoty (DP) im. gen. Henryka Dąbrowskiego w Kielcach (do połowy 1950 r.), 4 pułk piechoty (pp) tej dywizji – przekształcony w 1962 r. na 4 Pułaski pułk zmechanizowany (pz) im. Ludowych Partyzantów Ziemi Kieleckiej, wchodzący w skład 9 Drezdeńskiej Dywizji Zmechanizowanej w Rzeszowie), 6 pp w Częstochowie (do 1950 r.), 2 pułk artylerii lekkiej i 2 dywizjon artylerii przeciwpancernej 2 DP w Radomiu (do 1949 r.), 2 batalion saperów (bsap) 2 DP w Kielcach (w latach 1949–1951 w Sandomierzu), 135 pułk artylerii ciężkiej w Sandomierzu (lata 1951–1955), 4 bsap 3 DP w Sandomierzu (od 1957 r.), 3 batalion radiotechniczny w Sandomierzu (od 1959 r.) wraz z podległymi kompaniami radiotechnicznymi w Ożarowie i Jędrzejowie, kompania radiotechniczna w Sławnie koło Opoczna. Radom był dużym garnizonem wojsk lotniczych, w skład którego wchodziła Oficerska Szkoła Lotnicza nr 5, 60 lotniczy pułk szkolny, 18 dywizjon dowodzenia lotami, 1 batalion zaopatrzenia. W latach 1963–1975 funkcjonowały także jednostki obrony terytorialnej (ot): Kielecki pułk (p) ot im. Leona Koczaskiego w Kielcach, Starachowicki batalion (b) ot im. Ludowych Partyzantów Ziemi Iłżeckiej w Zębcu koło Starachowic (1966–1974), Opatowski bot im. kpt. Wasyła Wojczenki „Saszi” w Ostrowcu Św. (1966–1974) oraz Radomski bot w Radomiu (1966–1971). Ważną jednostką wojskową, podporządkowaną Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego, był 7 pułk Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW), stacjonujący w Kielcach, a po przeformowaniu 20 pułk łączności (pł) Ziemi Kieleckiej Wojsk Obrony Wewnętrznej (WOWewn.). W 1975 r. jednostkę przeformowano na 20 Brygadę Łączności WOWewn. Ziemi Kieleckiej. W latach 1952–1957 w Baryczy koło Końskich funkcjonował 16 Poligon Artyleryjski, zabezpieczający szkolenie bojowe jednostek operacyjnych 11 Korpusu Armijnego¹¹.

Busko-Zdrój było garnizonem, w którym funkcjonowała jednostka wojskowej służby zdrowia – Sanatorium dla Oficerów, przekształcone w Sanatorium

⁹ *Warszawski Okręg Wojskowy. Historia i współczesność*, Warszawa 1997, s. 44.

¹⁰ Tamże, s. 47.

¹¹ Ustalenia własne autora.

Wojskowe. Ponadto istniały terenowe organy administracji wojskowej: Wojskowa Komenda Wojewódzka Kielce (1953–1965), przekształcona w Wojewódzki Sztab Wojskowy (WSzW) Kielce wraz z podległymi miejskimi i powiatowymi sztabami wojskowymi, m.in. w Kielcach, Radomiu, Starachowicach, Końskich, Busku-Zdroju, Ostrowcu Świętokrzyskim, Pińczowie, Jędrzejowie, Kozienicach, Włoszczowie, Opocznie, Sandomierzu¹².

Udział wojska w rozminowaniu kraju

W wyniku toczonych działań wojennych na terytorium Polski pozostały miliony sztuk min, niewybuchów, niewypałów oraz porzuconej amunicji. Stwarzało to poważne zagrożenie dla ludności oraz utrudniało odbudowę i zagospodarowanie zniszczonego kraju. W województwie kieleckim szacunkowy obszar objęty rozminowaniem wynosił 380 000 ha. Najbardziej zaminowane były obszary stanowiące podczas II wojny światowej tzw. przyczółek sandomierski, znajdujący się po lewej stronie Wisły, o powierzchni ok. 2200 km² i długości ok. 120 km. Na przyczółku gęstość zaminowania dochodziła do 6000 min na 1 km²¹³. Długość pól minowych była różna, od kilkunastu do 100–200 m, szerokości od 16 do 20 m.

Minister Administracji Publicznej Józef Maślanka 3 marca 1945 r. skierował pismo do wojewodów, dotyczące obowiązku ścisłego współdziałania władz administracyjnych i ludności cywilnej z jednostkami wojskowymi przeprowadzającymi rozminowanie. Nakazał zbieranie danych o rozmieszczeniu pól minowych, oznakowywanie przez sołtysów i ludność wykrytych przedmiotów niebezpiecznych, rozplakatowywanie odezów dotyczących obowiązków i sposobu zachowania się ludności¹⁴.

2 Warszawska Brygada Saperów (BSap.), dowodzona przez płk. Piotra Puzerewskiego, zgodnie z rozkazem dowódcy wojsk inżynieryjno-saperskich WP gen. Stanisława Lisowskiego z 5 marca 1945 r. w sprawie przystąpienia do oczyszczania z min i niewypałów centralnych i południowych terenów kraju, otrzymała m.in. zadanie rozminowania obszaru województwa kieleckiego. Zgodnie z rozkazem dowódcy wojsk inżynieryjnych z dnia 30 kwietnia 1945 r. saper miał w ciągu dnia w terenie silnie zaminowanym zdjąć 50 min, pluton – 650, a bsap – 4500 min¹⁵. 24 bsap stacjonujący w Ostrowcu Świętokrzyskim (dowódca mjr

¹² T. Banaszek, *Terytorialne organy administracji wojskowej w Kielcach (1918–1975)*, „Studia Muzealno-Historyczne”, t. 6, 2014, s. 89–91.

¹³ F. Kaczmarek, S. Soroka, *Wojska inżynieryjne LWP 1943–1979*, Warszawa 1982, s. 163–164.

¹⁴ Tamże, s. 182.

¹⁵ Tamże, s. 184.

Grzegorz Michalski) i 27 bsap stacjonujący w Staszowie (dowódca mjr Sergiusz Mitecki) brygady rozminowywały przyczółek sandomierski (Białobrzegi, Zawichost, Busko, Sandomierz, Opatów, Iwaniska, Pacanów), a 29 bsap – przyczółek puławski i warecki. Prace rozminowania województwa kieleckiego przez żołnierzy 2 bsap trwały od 13 marca do 1 września 1945 roku. 24 bsap we wrześniu 1945 r. pozostał na przyczółku sandomierskim w celu powtórnego sprawdzenia tych terenów, a pozostałe bataliony brygady zostały skierowane do województw łódzkiego, poznańskiego i wrocławskiego¹⁶. W 1945 r. najwięcej min saperzy 2 Warszawskiej bsap wydobyli w powiatach opatowskim i sandomierskim – 236 pól minowych i ok. 300 000 sztuk min.

Saperzy oczyszczali teren z porzuconej amunicji, niewypałów, w tym pocisków artyleryjskich, bomb lotniczych, min, granatów, amunicji strzeleckiej. 2 bsap wchodzący w skład 2 Warszawskiej DP uczestniczył w rozminowaniu obszaru województwa kieleckiego oraz, w drugiej połowie 1946 r., w rejonie Hrubieszowa. Przykładowo od 20 marca do 20 maja 1946 r. podczas akcji rozminowania w powiatach pińczowskim i stopnickim saperzy sprawdzili obszar 565,5 km², w tym 146 punktów zaludnionych, 170 km dróg bitych. Rozminowali 424 km innych dróg, 1 most kolejowy i 61 mostów drogowych. Znaleźli i unieszkodliwili: 25 352 miny przeciwpiechotne, 41 011 min czołgowych, 355 pancerfaustów, 16 916 pocisków moździerzowych, 10 183 bomby lotnicze i 28 274 pociski artyleryjskie¹⁷.

W latach 1945–1947 na terenie województwa kieleckiego jednostki wojsk inżynieryjnych, w tym 2 Warszawski pułk saperów (przeformowany w styczniu 1946 r. z 2 Warszawskiej bsap) i 2 bsap wykryły 2 459 680 sztuk min oraz 1 900 900 sztuk pocisków¹⁸.

W 1949 r. w okresie wiosennym 2 bsap miał przydzielony do rozminowania w powiecie buskim obszar ponad 23 ha, a jesienią ponad 17 ha, które rozminowywało 70 żołnierzy¹⁹. Ogółem w ramach rozminowania 2 bsap wykrył i unieszkodliwił: 122 584 miny przeciwpancerne, 186 565 min przeciwpiechotnych, 24 133 bomby lotnicze, 265 289 pocisków artyleryjskich i moździerzowych, 1 766 869 granatów i innej amunicji²⁰. Podczas rozminowania śmierć poniosło szesnastu żołnierzy batalionu. Wśród nich byli m.in. ppor. Zbigniew Chodzia-kiewicz, ppor. Waław Florczyk, por. Zenon Plemieniak, plut. Witold Żurawski,

¹⁶ K. Didenko, *Wojska inżynieryjno-saperskie Ludowego Wojska Polskiego 1943–1945*, Warszawa 1978, s. 301–303; Z. Wojdalski, *Wojsko społeczeństwu 1944–1948*, Warszawa 1982, s. 69–71; *W dniu święta saperów płk. Puzerewskiego*, „Dziennik Powszechny” 1946, nr 106.

¹⁷ Wojskowe Biuro Historyczne-Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: WBH-CAW) w Warszawie, Dowództwo 2 Warszawskiej Dywizji Piechoty, sygn. IV. 520.2.120, k. 16–56.

¹⁸ I. Blum, *Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1944–1948*, Warszawa 1968, s. 156.

¹⁹ WBH-CAW, sygn. IV. 520.2.100, k. 195–196.

²⁰ F. Kaczmarski, S. Soroka, *Wojska inżynieryjne...*, s. 319–320.

Tabela 1. Zestawienie jednostek wojsk inżynieryjnych biorących udział w rozminowaniu i oczyszczaniu województwa kieleckiego w latach 1945–1956

Nazwa jednostki wojskowej, garnizon	Okres rozminowania	Rejon wykonywanych prac rozminowania
2 Warszawska Brygada Saperów – Radom	marzec–wrzesień 1945 r.	Białobrzegi, Zawichost, Busko-Zdrój, Sandomierz, Opatów, Iwaniska, Pacanów
6 Ciężka Brygada Saperów – Dęblin	1952–1956 r.	Kozienice, Sandomierz, Opatów, Kielce, Jędrzejów, Kazimierza Wielka, Przysucha, Opoczno
7 pułk pontonowy – Dęblin	1952–1956 r.	Opatów, Sandomierz, Staszów, Busko-Zdrój, Kazimierza Wielka, Pińczów, Jędrzejów, Włoszczowa, Opoczno, Lipsko, Starachowice, Kielce, Końskie, Przysucha, Radom, Kozienice
2 bsap 2 DP – Kielce, Puławy, Sandomierz	1945–1955 r.	Całe województwo
4 bsap 3 DP – Zamość, Puławy	1945–1956 r.	Całe województwo
13 bsap 6 DP – Dębica	1945 r.	Całe województwo
20 bsap 9 DP – Łańcut	1945–1956 r.	Staszów, Pacanów, Kurozwęki, Stopnica, Szydłów, Busko-Zdrój, Nowy Korczyn, Bogoria, Konary, Szczucin
41 bsap 14 DP – Puławy	1945 r.	Radom, Kozienice, Opatów

Źródło: F. Kaczmarek, S. Soroka, *Wojska inżynieryjne LWP 1943–1979*, Warszawa 1982, s. 349–352.

Tabela 2. Wyniki rozminowania terenów województwa kieleckiego w latach 1945–1947

Rok	Liczba min	Liczba pocisków
1945	1 500 000	612 000
1946	619 680	890 900
1947	340 000	198 000
Razem	2 459 680	1 900 900

Źródło: I. Blum, *Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1944–1948*, Warszawa 1968, s. 156.

kpr. Michał Kłosowski, starszy saper Jan Kłosek, saperzy: Jan Mundziel, Michał Romiszko, Ludwik Chwedoruk, Szczepan Brodacki²¹. W czwartym kwartale 1952 r. podczas akcji niszczenia pocisków w Skarżysku-Kamiennej śmierć poniosło jednocześnie czterech saperów. W sprawozdaniu dowództwo batalionu stwierdziło, że „winy za zaistniały wypadek nikt nie ponosi”²².

W tabeli 1 przedstawiono wykaz jednostek inżynieryjno-saperskich, które w latach 1945–1956 realizowały rozminowanie terenów województwa kieleckiego. Tabela 2 odzwierciedla liczbę znalezionych w okresie 1945–1947 min i pocisków w województwie kieleckim.

Od 1947 r. wojsko przystąpiło do oczyszczania terenu z porzuconej amunicji. W 1949 r. 2 bsap wraz z artylerzystami z 4, 5 pp i 2 pal oczyszczali linie komunikacyjne, obiekty przemysłowe, komunalne, pola orne i lasy z amunicji i niewybuchów. Ponadto 2 bsap wykonywał zadanie specjalne szefa Wojsk Inżynieryjno-Saperskich dotyczące likwidacji potężnych składów amunicji poniemieckiej w rejonie Skarżyska-Kamiennej. Do likwidacji składów skierowano 40 żołnierzy pod dowództwem por. Antoniego Stasiuka. Na miejsce niszczenia wybrano lasy nadleśnictwa Bliżyn. Prace wykonywano od 26 stycznia do początku grudnia 1949 roku. Zniszczono 2 140 360 sztuk amunicji²³. W 1960 r. saperzy zniszczyli skład pocisków w Niekłaniu Wielkim k. Końskich, w którym znajdowało się ponad 13 000 sztuk amunicji²⁴. Po zakończonych akcjach rozminowania utworzono w jednostkach wojskowych patrole oczyszczania, składające się z dowódcy, zastępcy dowódcy, 2–3 saperów i kierowcy, których zadaniem było usuwanie i likwidacja porzuconej amunicji, niewypałów i innych niebezpiecznych przedmiotów wybuchowych. Patrole oczyszczania na bieżąco realizowały wezwania władz administracji i milicji do znalezionych przedmiotów niebezpiecznych. W sprawozdaniu Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Kielcach za IV kwartał 1957 r. w sprawie rozminowania i oczyszczania terenów z porzuconych w czasie wojny materiałów wybuchowych czytamy:

Oddział Wojskowy jest w stałym kontakcie z Jednostką Wojskową, do której wszystkie nowo wykryte tereny zanieczyszczone zgłaszane są meldunkiem pisemnym bądź też w sprawach pilnych telefonicznie. Współpraca z Jednostką Wojskową układa się bardzo dobrze, zgłaszane tereny oczyszczane są przez grupę saperów niezwłocznie²⁵.

²¹ Z. Barszczewski, *Przywrócone życie. Rozminowanie ziem Polski*, Warszawa 1998, s. 434–450.

²² Archiwum Wojskowe w Oleśnicy (dalej: AWO), 2 bsap, sygn. 2723/54/3, k. 165.

²³ Z. Wojdalski, *Wojsko społeczeństwu...*, s. 132.

²⁴ H. Gątarz, *Oczyszczanie kraju z przedmiotów wybuchowych i niebezpiecznych 1947–1970*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1977, nr 4, s. 15–136.

²⁵ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APK), Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Kielcach, sygn. 32, k. 62.

Zwalczanie klęsk żywiołowych

Wojsko, szczególnie jednostki inżynieryjno-saperskie, brały czynny udział w akcjach przeciwpowodziowych i przeciwlodowych. Zatory lodowe, jak i powodzie w okresie roztopów stanowiły poważne zagrożenie. Należy także zaznaczyć, że większość polskich rzek w okresie powojennym nie była uregulowana, a zniszczone lub uszkodzone mosty sprzyjały powstawaniu zatorów lodowych.

W marcu 1947 r. żołnierze 1 Warszawskiego zmotoryzowanego pułku pontonowego z Włocławka ochraniaли mosty w Sandomierzu podczas spływu lodów²⁶. Żołnierze 2 bsap z Kielc brali czynny udział w akcjach przeciwlodowych i powodziowych. Przykładowo od 6 do 15 marca 1948 r. uczestniczyli w akcji przeciwpowodziowej w rejonie Białobrzegów (w składzie: 1 oficer, 4 podoficerów, 20 szeregowych), Annopola (w składzie: 1 oficer, 4 podoficerów, 20 szeregowych) oraz Częstochowie (w składzie: 1 oficer i 11 szeregowych)²⁷. 7 p KBW w 1961 r. wydzielił 230 żołnierzy do akcji przeciwpowodziowej na Nidzie, Wiśle i Pilicy. Żołnierze zabezpieczyli 7 drewnianych mostów, zlikwidowali 2 km zatorów lodowych oraz ewakuowali 400 rodzin wraz z dobytkiem z zagrożonych terenów²⁸. Żołnierze 7 p KBW oraz 4 pp w czerwcu 1962 r. uczestniczyli w akcji przeciwpowodziowej w Ostrowcu Świętokrzyskim, podczas której uratowali hutę przed zalaniem²⁹. W marcu 1963 r. 70 żołnierzy 4 pp brało udział w akcji przeciwpowodziowej w powiecie kozienickim³⁰.

Żołnierze jednostek stacjonujących w województwie kieleckim aktywnie uczestniczyli w gaszeniu większych pożarów, zagrażających ludności i zakładom pracy. Wojskowa straż pożarna będąca w składzie 7 p KBW w latach 1962–1965 uczestniczyła w gaszeniu około 150 pożarów na terenie powiatu kieleckiego, opatowskiego, staszowskiego, lipskiego, w tym fabryki „Społem” i Przedsiębiorstwa Handlu Meblami w Kielcach (1964 r.) i chłodni na Piaskach w Kielcach³¹. Żołnierze 20 pł WOWewn. uczestniczyli 23 kwietnia 1968 r. w gaszeniu pożarów lasów w gminie Bliżyn (68 żołnierzy i 5 samochodów ciężarowych) oraz 9 lipca

²⁶ WBH-CAW, Szefostwo Wojsk Inżynieryjnych Ministerstwa Obrony Narodowej w latach 1943–1960, sygn. IV.504.7.375.

²⁷ Tamże, Dowództwo Okręgu Wojskowego nr VII (Lubelskiego) 1945–1949, sygn. IV. 510.7.302, k. 105.

²⁸ *XX lat KBW. Wydanie specjalne z okazji XX-lecia Jednostki KBW Ziemi Kieleckiej i KBW*, Kielce 1965, s. 4.

²⁹ M. Jaworski, *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego 1945–1965*, Warszawa 1984, s. 271; *Kronika 4 pz*, t. 1, b.r.

³⁰ *Kronika 4 pz*, t. 1, b.r.

³¹ *XX lat KBW...*, s. 4.

w Brzegach (powiat jędrzejowski) – 58 żołnierzy wraz z 4 samochodami³². Kielecki pułk ot brał udział w ugaszeniu piekarni Samopomocy Chłopskiej w Stopnicy w 1969 r. oraz pomagał przy gaszeniu pożarów we Włoszczowie i Kijach, a także podczas „Dymarek” w Nowej Słupi w 1972 roku³³. Dużej pomocy udzielił 4 pz magazynom zbożowym w Jędrzejowie w dniach 24–26 czerwca 1977 r., kiedy doszło do dużego pożaru. 107 żołnierzy tej jednostki ewakuowało ponad 430 ton zboża, zabezpieczając je przed skutkami pożaru³⁴.

Żołnierze uczestniczyli także w akcjach przeciwniegowych, które były podejmowane w latach charakteryzujących się szczególnie mroźnymi i obfitującymi w opady śniegu zimami. Zadaniem wojska było oczyszczanie szlaków komunikacyjnych i pomoc w utrzymaniu przejezdności szlaków kolejowych. Żołnierze 7 p KBW zimą 1962 r. przepracowali 600 roboczodni przy odśnieżaniu dróg i linii kolejowych, w tym węzła kolejowego w Sędziszowie³⁵. W dniach od 4 do 24 lutego 1963 r. 343 żołnierzy 4 pz odśnieżało drogi na odcinkach Łopuszno-Małogoszcz, Jędrzejów-Łopuszno, zakład „Kowala” w Sitkówce oraz drogę Wzdół Rządowy-Bodzentyn³⁶. Jednostki wojskowe podczas obfitych w śnieg zim miały za zadanie wydzielić odpowiednią liczbę żołnierzy wraz z pojazdami w celu zapewnienia drożności szlaków komunikacyjnych.

Prace wojska na rzecz gospodarki narodowej

Wojsko w okresie tzw. Polski Ludowej odgrywało bardzo dużą rolę gospodarczą poprzez wspieranie przedsiębiorstw państwowych w budowie inwestycji czy przez pomoc rolnictwu.

Od 1963 r. zaczęto formowanie jednostek ot, wchodzących w skład systemu Obrony Terytorium Kraju. Zasadniczym zadaniem tych jednostek podczas wojny było prowadzenie akcji ratowniczych po uderzeniach bronią masowego rażenia na obiekty użyteczności publicznej, zakłady przemysłowe i linie komunikacyjne, obrona i ochrona obiektów. Podczas pokoju jednostki ot wykonywały przez okres 8 miesięcy w roku tzw. zadania produkcyjne na rzecz gospodarki narodowej, przygotowując się specjalistycznie do zadań podczas wojny. Podstawowym celem praktycznego szkolenia żołnierzy jednostek ot, które realizowano

³² AWO, 20 pł WOWewn., sygn. 3370.10.75, k. 16.

³³ Tamże, Kielecki pot, sygn. 14357, t. 97, k. 14.

³⁴ *Kronika 4 pz*, t. 2, b.r.

³⁵ *XX lat KBW...*, s. 4.

³⁶ AWO, Wojskowa Komenda Wojewódzka Kielce – Wojewódzki Sztab Wojskowy Kielce, sygn. 5108.10.26, k. 44.

w ramach prac wykonywanych na rzecz gospodarki narodowej. było: „osiągnięcie przez nich niezbędnych kwalifikacji, odpowiadających potrzebom obronności kraju w wykonywaniu zadań produkcyjnych”³⁷. Szkolenie produkcyjne realizowano w II okresie szkolenia – od kwietnia do listopada.

Pomiędzy jednostką a przedsiębiorstwami były zawierane umowy na wykonywanie zadań produkcyjnych na podstawie zadań otrzymanych od naczelnych władz wojskowych. Zawierające umowę przedsiębiorstwo miało zagwarantować m.in. odpowiednią dokumentację techniczną, przygotować materiały i narzędzia pracy, zapewnić określone warunki socjalno-bytowe żołnierzom, przeszkolić żołnierzy w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy przy odpowiednio wykonywanych pracach. Żołnierze realizowali głównie prace budowlane (roboty ziemne, murarskie, ciesielskie, zbrojarskie, betonowe i żelbetowe), roboty torowe (budowa linii kolejowych, prace przy utrzymaniu torów) i drogowe. Kierownictwo i nadzór techniczny nad wykonywaniem zadań produkcyjnych przez żołnierzy sprawowało przedsiębiorstwo, które ponosiło odpowiedzialność za wykonawstwo robót i szkody wynikające z braku nadzoru. Przedsiębiorstwo, na rzecz którego jednostka ot wykonywała zadania produkcyjne, ubezpieczało grupowo żołnierzy od wypadków przy pracy.

Żołnierze za wykonywanie prac w ramach praktycznego szkolenia nie otrzymywali wynagrodzenia. Przyznawano im natomiast, w ramach utworzonego funduszu nagród, nagrody i premie uznaniowe. Podstawą do otrzymania nagrody były osiągnięcia żołnierza zarówno w dziedzinie produkcyjnej, jak również szkoleń i dyscypliny. Podoficerom i szeregowym zasadniczej służby wojskowej przyznawano nagrody pieniężne, wpisując je na książeczki oszczędnościowe PKO, które wydawano żołnierzom przy zwalnianiu do rezerwy.

Kielecki pułk ot, będący największą jednostką ot w województwie kieleckim, w latach 1963–1974 wykonywał zadania produkcyjne m.in. na rzecz następujących przedsiębiorstw: Buskiego Przedsiębiorstwa Budowlanego, Rejonowego Przedsiębiorstwa Melioracyjnego w Busku-Zdroju, Kieleckiego Przedsiębiorstwa Budownictwa Przemysłowego, Kieleckiego Przedsiębiorstwa Budownictwa, Kieleckiego Przedsiębiorstwa Robót Inżynieryjnych, Kieleckiego Przedsiębiorstwa Budownictwa Miejskiego, Radomskiego Przedsiębiorstwa Budowlanego, Przedsiębiorstwa Budownictwa Kolejowego w Kielcach, Przedsiębiorstwa Budowlano-Montażowego w Skarżysku-Kamiennej, Oddziału Zmechanizowanych Robót Drogowych w Radomiu, Warszawskiego Przedsiębiorstwa Robót Drogowych, Łódzkiego Przedsiębiorstwa Robót Telekomunikacyjnych, Przedsiębiorstwa Robót Kolejowych nr 15 w Warszawie, Zakładów

³⁷ *Poradnik techniczny praktycznego szkolenia w jednostkach obrony terytorialnej*, Warszawa 1967, s. 5.

Metalowych „Mesko” w Skarżysku-Kamiennej³⁸. Żołnierze kieleckiej jednostki uczestniczyli m.in. w budowie Zakładów Metalurgicznych Maszyn Budowlanych w Końskich, zakładów garbarskich w Radomiu, modernizacji linii kolejowych Kielce-Częstochowa w Grzybowie, Skarżysku-Kamiennej, Radomiu, budowie Linii Hutniczo-Siarkowej, Nowego Zakładu Huty im. M. Nowotki w Ostrowcu Świętokrzyskim, rozbudowie cementowni w Nowinach, zakładów „Chemar” w Kielcach, Kieleckich Zakładów WYROBÓW Metalowych w Kielcach, Zakładów Metalowych w Radomiu i Skarżysku-Kamiennej, zakładów w Sołtykowie, Stąporkowie i Bliżynie, budowie osiedli mieszkaniowych w Kielcach, Radomiu, Staszowie i Skarżysku-Kamiennej.

Opatowski bot z siedzibą w Ostrowcu Świętokrzyskim, funkcjonujący w latach 1966–1974, wykonywał zadania produkcyjne głównie na rzecz Przedsiębiorstwa Przemysłowego Nowej Huty im. W. Lenina, które realizowało budowę Nowego Zakładu Huty im. M. Nowotki w Ostrowcu, Ostrowieckiego Przedsiębiorstwa Budownictwa Ogólnego, Warszawskiego Przedsiębiorstwa Robót Drogowych Oddział Radom, Kieleckiego Przedsiębiorstwa Budownictwa Przemysłowego, Łódzkiego Przedsiębiorstwa Robót Telekomunikacyjnych Oddział Radom i Ostrowiec, Miejskiego Przedsiębiorstwa Budownictwa Ogólnego, Zarządu Drogowego Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych Lublin, Oddziału Zmechanizowanego Robót Drogowych w Radomiu Baza PKP w Żytkowicach, a także przedsiębiorstw budownictwa kolejowego (m.in. Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych w Lublinie). Żołnierze tej jednostki budowali również Zakład Skór Syntetycznych w Pionkach oraz zlewnie mleka w Garbatce i Janowicach³⁹.

Żołnierze Starachowickiego batalionu ot w Zębcu, istniejącego w latach 1966–1974, szkolenie produkcyjne realizowali m.in. na rzecz następujących przedsiębiorstw: Przedsiębiorstwa Robót Kolejowych nr 5 i Przedsiębiorstwa Budownictwa Kolejowego w Radomiu i Skarżysku-Kamiennej, Kieleckiego Przedsiębiorstwa Robót Inżynierskich, Zakładów Metalowych „Mesko” w Skarżysku-Kamiennej, Fabryki Samochodów Specjalizowanych „Star” w Starachowicach, Łódzkiego i Kieleckiego Przedsiębiorstwa Robót Telekomunikacyjnych, Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Robót Komunalnych, Miejskiego Przedsiębiorstwa Remontowo-Budowlanego i Ostrowieckiego Przedsiębiorstwa Budownictwa Ogólnego, Przedsiębiorstwa Budowlano-Montażowego w Skarżysku-Kamiennej,

³⁸ AWO, Kielecki pot, sygn. 14357, t. 97, 141, 240, 382; W. Makowiecki, *Magia wielkiej budowy*, „Głos Żołnierza” 1966, nr 139; H. Polak, *Ziemi Kieleckiej – ziemi rodzinnej*, „Głos Żołnierza” 1967, nr 104; relacja ustna Henryka Lubachy (w posiadaniu autora).

³⁹ AWO, Opatowski bot, sygn.14184, t. 88, 90; W. Makowiecki, *Chłopczy od „Saszki”*, „Głos Żołnierza” 1970, nr 146; Żołnierze Opatowskiego Batalionu Obrony Terytorialnej pomogli wznieść Zakład Skór Syntetycznych (w Pionkach), „Żołnierz Wolności” 1973, nr 276.

Zakładu Usług Remontowo-Budowlanych w Iłży, Zakładów Górniczo-Hutniczych w Zębcu⁴⁰.

Poza jednostkami ot ogromny wkład w prace na rzecz gospodarki narodowej, a szczególnie w rozbudowę komunikacji, miały jednostki kolejowe i drogowe, które od 1950 r. odbudowywały zniszczone w wyniku działań wojennych linie kolejowe, mosty i drogi oraz uczestniczyły w budowie nowej infrastruktury komunikacyjnej. Zadania te realizowały początkowo bataliony wojsk kolejowych, które weszły w skład 1 Brygady Wojsk Kolejowych. W 1970 r. utworzono Dowództwo Zgrupowania Jednostek Kolejowych i Drogowych w Modlinie, któremu podporządkowano 12 pułków kolejowych, mostowych i drogowych. W województwie kieleckim prace na liniach komunikacyjnych wykonywali żołnierze m.in. 10 pułku kolejowego z Przemyśla, 2 pułku kolejowego z Inowrocławia, 12 pułku drogowo-eksploatacyjnego i 5 pułku mostowego z Modlina. Przykładowo w 1969 r. żołnierze 2 pułku kolejowego uczestniczyli w budowie węzła kolejowego w Grzybowie, a żołnierze 10 pułku kolejowego wyremontowali stację rozrządową w Skarżysku-Kamiennej.

Wojsko udzielało także pomocy rolnikom indywidualnym, a w okresie stalinowskim wspomagało spółdzielnie produkcyjne i państwowe gospodarstwa rolne (PGR).

Wojska Bezpieczeństwa Wewnętrznego województwa kieleckiego udzieliły pomocy rolnikom podczas akcji siewnej w kwietniu 1946 r. w Jaworzni gmina Piekoszów, Masłowie, Piekoszowie i gminie Kielce poprzez użyczenie 33 par koni, dzięki czemu obsiano ponad 100 ha ziemi. Udzielono pomocy 68 gospodarstwom małorolnym, w tym wdowom i sierotom po zabitych partyzantach i żołnierzach⁴¹.

Wojsko od 1949 r. prowadziło kampanię propagandowo-wyjaśniającą związaną z realizacją planu sześcioletniego. Wiele imprez propagandowych realizowano wówczas w ramach akcji „łączności wojska ze wsią”. Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy WP 23 sierpnia 1949 r. wydał w tym celu „Instrukcję w sprawie łączności wojska z fabrykami i wsią”. Do zadań ekip wojskowych należało wyjaśnianie aktualnych problemów polityczno-militarnych, pomoc w krzewieniu kultury i oświaty, zapoznanie ludności wiejskiej z zasadami i potrzebami w zakresie obronności. Żołnierze wygłaszali informacje polityczne o problematyce bieżącej i okolicznościowe referaty wyjaśniające główne kierunki polityki rządu w odniesieniu do problemów wsi, w tym dotyczące kolektywizacji (agitacja na rzecz zakładania rolniczych spółdzielni produkcyjnych)⁴². Lekarze jednostek przebywających na szkoleniu na poligonie Barycz udzielali porad medycznych

⁴⁰ AWO, Starachowicki batalion ot, 14166/60.

⁴¹ IPN, 7 p KBW, BU 636/755, k. 6–8.

⁴² WBH-CAW, Dowództwo 2 Warszawskiej Dywizji Piechoty, sygn. IV. 521.2.9, k. 45.

ludności oraz propagowali oświatę sanitarną i higieniczną. Eugeniusz Morawski, uczestniczący w szkoleniu polygonowym w 1955 r. w Baryczy, wspominał:

W niedzielę wyjeżdżaliśmy w ramach łączności w myśl hasła: Wojsko z ludem, lud z wojskiem – w celu zacieśnienia przyjaźni ze wsią. (...) Żołnierze-lekarze w samochodach polowych, wyposażonych ambulansach, w powiecie koneckim i opoczyńskim badali ludność cywilną, udzielali porad, wskazówek, dawali do-
rażne lekarstwa, wrywali zęby itp. Na koniec organizatorzy urządzali strażacką zabawę taneczną. W myśl staropolskiej zasady, czym chata bogata, tym rada⁴³.

Żołnierze 135 pułku artylerii ciężkiej z Sandomierza w latach 1952–1955 udzielali pomocy rolnikom m.in. w Grębowie, w PGR-ach we Włostowie, Kleczanowie, Wilczycach i Dwikozach. Lekarze tej jednostki udzielali porad medycznych oraz szerzyli oświatę sanitarną i higieniczną⁴⁴.

Żołnierze Oficerskiej Szkoły Lotniczej nr 5 w Radomiu w październiku 1952 r. nawiązali kontakty z ludnością wiejską gromady Skaryszew oraz w miejscowościach Białobrzegi, Wolanów, Rogów, Zakrzów, Orońsko⁴⁵. Żołnierze 7 p KBW w lipcu 1955 r. pomagali rolnikom w Piekoszowie, Rykoszynie i Rudzie Strawczyńskiej, przeprowadzając remonty maszyn oraz udzielając porad lekarskich⁴⁶.

Lekarze 7 p KBW w maju 1965 r. w ramach tzw. „Białej niedzieli” przebadali 200 mieszkańców miejscowości Szałas, a stomatolog tej jednostki wykonał 148 zabiegów⁴⁷.

Należy podkreślić, że żołnierzy z jednostek wojskowych stacjonujących w województwie kieleckim kierowano do prac żniwnych i wykopkowych w PGR-ach w województwie olsztyńskim czy lubelskim, a w latach 1968–1970 sformowano w tym celu tzw. kompanie polowe w Kieleckim pot⁴⁸.

Prace żołnierzy w czynie społecznym

Wiele inicjatyw związanych z pracami na rzecz gospodarki było podejmowanych w jednostkach z inicjatywy organizacji młodzieżowej, co było elementem propagandowym i mobilizującym żołnierzy. Czyny społeczne realizowane przez

⁴³ E. Morawski, *Echa wsi i miejskie odgłosy*, Kielce 1999, s. 126.

⁴⁴ T. Banaszek, *135 pułk artylerii ciężkiej w Sandomierzu 1951–1955*, „Zeszyty Sandomierskie” 2013, nr 35, s. 38–39.

⁴⁵ *O wojskowych ekipach łączności z wsią radomską*, „Słowo Ludu” 1952, nr 244.

⁴⁶ IPN, 7 p KBW, BU 636/996, k. 73.

⁴⁷ *XX lat KBW...*, s. 3.

⁴⁸ *Kronika WSzW Kielce*, t. 1, b.r., k. 24.

żołnierzy w czasie poza zajęciami szkoleniowymi były wykonywane na rzecz jednostki wojskowej oraz społeczeństwa, w tym zakładów pracy i oświaty.

Żołnierze 4 bsap w Sandomierzu w 1962 r. przepracowali 300 roboczodni przy budowie ujęcia wodnego oraz 100 roboczodni przy gazyfikacji miasta. Ponadto wykonali 630 roboczodni przy melioracji na terenie powiatu jędrzejowskiego⁴⁹.

Wymierne efekty przyniósł również udział żołnierzy w akcji budowy 1000 szkół na 1000-lecie państwa polskiego, ogłoszonej przez władze partyjno-rządowe. Obejmował on gromadzenie funduszy pieniężnych na Społeczny Fundusz Budowy Szkół, prace żołnierzy przy budowie szkół oraz działalność oficerów w komitetach budowy. 7 p KBW uczestniczył w budowie szkoły podstawowej „tysiąclatki” w miejscowości Wierzchowiny. Żołnierze tej jednostki wysłali do szkoły wapno i cement o wartości 450 000 zł, które otrzymali za prace w kamieniołomach⁵⁰.

4 pz sprawował patronat nad Szkołą Podstawową Tysiąclecia im. T. Kościuszki w Kielcach, która została wybudowana w 1961 r. również przy udziale żołnierzy⁵¹.

Sekretarz Zarządu Oddziału Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Kielcach 21 października 1967 r. skierował do dowódcy 20 pł WOWewn. pismo o udzielenie pomocy przez żołnierzy przy budowie wyciągu narciarskiego na górze Telegraf w Kielcach:

W związku z koniecznością pilnego wykonania prac niwelacyjnych na trasie wyciągu i zjazdu oraz dużą pracochłonnością tych robót zwracamy się z uprzejmą prośbą o udzielenie nam pomocy przez udział wojska Waszej Jednostki w tych pracach. Przyspieszenie budowy wyciągu udostępni społeczeństwu kieleccyzny atrakcyjną formę wypoczynku oraz podnoszenia sprawności fizycznej⁵².

Żołnierze Starachowickiego batalionu ot w 1970 r. odśnieżyli boisko Klubu Sportowego „Star” w Starachowicach, uporządkowali teren Fabryki Samochodów w Starachowicach oraz oczyścili pasy leśne przy torach kolejowych Zakładów Górniczo-Hutniczych w Zębcu⁵³.

W listopadzie 1972 r. Koło Młodzieży Wojskowej kompanii ochrony 4 pz podjęło uchwałę o przeprowadzeniu 1000 roboczogodzin w ramach czasu spo-

⁴⁹ AWO, WKW-WSzW Kielce, sygn. 5108/10/26, k. 45.

⁵⁰ M. Jaworski, *Korpus Bezpieczeństwa...*, s. 274.

⁵¹ D. Dębowski, *Żołnierze 4 pp im. Ludowych Partyzantów Ziemi Kieleckiej w czynie społecznym*, „Żołnierz Wolności” 05.10.1964 r.

⁵² AWO, 20 pł WOWewn., sygn. 76/81/116, k. 162.

⁵³ AWO, Starachowicki bot, sygn. 14166/54, k. 15.

łecznego na rzecz Zakładów Cementowo-Wapienniczych w Nowinach koło Kielc⁵⁴. Tabela 3 przedstawia najważniejsze prace w czynie społecznym wykonane przez żołnierzy Kieleckiego pot w latach 1963–1974.

Tabela 3. Zestawienie ważniejszych prac w czynie społecznym wykonanych przez żołnierzy Kieleckiego pułku ot w latach 1963–1974 na rzecz społeczeństwa

Na czyją korzyść wykonywano prace	Rodzaj wykonywanych prac	Rok
1	2	3
Powiatowa Rada Narodowa w Opocznie, Gminna Rada Narodowa w Dobromierzu	budowa budynków siedzib władz	1963–1964
Szkoła Podstawowa w Opatowie	zagospodarowanie placu szkolnego	1964
Przedszkole w Skarżysku-Kamiennej	budowa ogródka jordanowskiego	1964
Szkoła Podstawowa w Chmielniku	budowa szkoły	1964
Spółdzielnia Inwalidów „Naprzód” Końskie	prace ziemne i ogólnobudowlane	1968
Powszechna Spółdzielnia Spożywców w Skarżysku	przebieranie, załadunek ziemniaków	1968
Świętokrzyski Klub Narciarski	prace ziemne przy wyciągu narciarskim na górze Telegraf w Kielcach	1968
Szkoły Podstawowe nr 13 i 30, Przedszkole nr 8 w Radomiu	prace porządkowe	1969
ZREMB Radom, Wytwórnia Materiałów Ogniotrwałych w Radomiu, „Radoskór” Radom, Garbarnia Radom	prace ziemne i porządkowe, przenoszenie materiałów budowlanych	1970
DOKP Lublin	odśnieżanie dworców i węzłów komunikacyjnych, prace porządkowe	1970
Miejska Rada Narodowa w Kielcach	prace związane z budową amfiteatru na Kadzielni	1970–1971
Aeroklub Kielecki – Masłów	prace na terenie lotniska	1970–1971

⁵⁴ *Kronika 4 pz*, t. 2, b.r.

1	2	3
Szkoła Podstawowa w Mąchocicach, Dom Małego Dziecka w Kielcach	budowa drogi dojazdowej do Szkoły w Mąchocicach, budowa placu rekreacyjnego i boiska sportowego	1970, 1972
Szkoła Podstawowa Nr 19 w Kielcach	prace malarskie	1973
Liceum Ogólnokształcące im. H. Sawickiej w Kielcach	porządkowanie	1973
Przedsiębiorstwo „Wodrol”	budowa cieplarni koło Piekoszowa	1974
Wojewódzka Przychodnia Zdrowia w Kielcach	wykaszenie rowu i ułożenie kabla energetycznego	1974
Lasy Państwowe	zalesianie lasów w nadleśnictwach: Daleszyce, Skarżysko-Kamienna, Małogoszcz, Koźlenice, Ostrowiec Świętokrzyski	1974
Rolnicy indywidualni	pomoc przy żniwach, wykopkach, zbiór owoców	1963–1974

Źródło: AWO, Kielecki pułk ot, sygn.14357, t. 97, 141, 240, 289, 336; 3020/10/37.

Dokształcanie ogólne i zawodowe żołnierzy zasadniczej służby wojskowej

Dużo uwagi władze wojskowe poświęcały problematyce zwalczania analfabetyzmu i dokształcaniu żołnierzy.

3 czerwca 1947 r. minister obrony narodowej wydał rozkaz nr 88 w sprawie przymusowego nauczania analfabetów i półanalfabetów, który nakazywał zorganizować „żołnierskie szkoły początkowe”. Zorganizowano je w oparciu o Instrukcję nr 06/org. Głównego Zarządu Polityczno-Wychowawczego WP. W szkołach tych, finansowanych przez wojsko, zajęcia trwały od 5 do 6 miesięcy w wymiarze 6 godzin lekcyjnych tygodniowo. Naukę prowadzili nauczyciele cywilni. Należy podkreślić, że w wojsku nauczanie analfabetów i półanalfabetów rozpoczęto jeszcze przed uchwaleniem przez Sejm Ustawy 7 kwietnia 1949 r. o likwidacji analfabetyzmu. Ogółem w latach 1947–1951 nauczaniem w wojsku objęto 16 253 analfabetów i półanalfabetów⁵⁵.

⁵⁵ R. Stępień, *Wkład ludowego WP w likwidację analfabetyzmu*, „Żołnierz Wolności” 1979, nr 194.

W meldunku zastępcy dowódcy 7 p KBW w Kielcach z 20 czerwca 1951 r. dotyczącym doksztalcania żołnierzy czytamy:

kurs początkowego nauczania żołnierzy analfabetów został zakończony dnia 23.05.51 r. Kurs ukończyło 67 żołnierzy, z tego komisja przeegzaminowała dnia 23.05.51 r. 49 kursantów. Komisja została powołana rozkazem pułkowym, w której brał również udział nauczyciel i przedstawiciel Wojewódzkiego Wydziału Kultury i Oświaty. (...) Kursem początkowego nauczania zostali objęci wszyscy żołnierze analfabeci zupełni, jak również wtórni (...). Żołnierzy szkolono w trzech grupach w zależności od stopnia ich zaawansowania. W związku z wcieleniem młodego rocznika zostaną ujawnieni analfabeci, którzy niezwłocznie zostaną objęci szkoleniem⁵⁶.

Powszechną akcję likwidowania analfabetyzmu zakończono w końcu 1951 roku. Do wojska nadal jednak przychodzili liczni poborowi nieumiejący czytać ani pisać. W związku z tym zarządzeniem Szefa Głównego Zarządu Politycznego WP nr 4 z 8 stycznia 1952 r. zalecono organizowanie kursów i zespołów nauczania początkowego dla żołnierzy, którzy nie umieli biegle czytać, pisać i rachować. Program nauczania dla żołnierzy „małopiśmiennych” obejmował 120 godzin szkoleniowych, w tym języka polskiego – 70 godzin, arytmetyki z geometrią – 30 godzin, geografii Polski – 20 godzin⁵⁷.

Od 1958 r. obok kursów nauki początkowej, na których realizowano program czterech pierwszych klas szkoły podstawowej, uruchomiono kursy w zakresie V, VI i VII klasy. W roku szkolnym 1960/61 rozszerzono zakres form doksztalcania ogólnego i położono nacisk na uzupełnienie wykształcenia w zakresie szkoły podstawowej. Organizowano kursy nauki początkowej lub punkty nauczania początkowego (w zakresie I lub II klasy szkoły podstawowej), kursy i punkty nauczania II stopnia (w zakresie III i IV klasy szkoły podstawowej). Ponadto organizowano doksztalcanie w zakresie poszczególnych wyższych klas (do klasy VII włącznie).

W latach sześćdziesiątych XX w. systematycznie malała liczba poborowych bez wykształcenia podstawowego. Ministerstwo Obrony Narodowej podjęło decyzję, aby do jednostek operacyjnych wcielano żołnierzy z ukończoną szkołą podstawową. Poborowych bez wykształcenia podstawowego zaczęto kierować do jednostek ot.

Zarządzeniem Ministra Obrony Narodowej nr 15 z dnia 8 kwietnia 1964 r. doksztalcanie ogólne i zawodowe żołnierzy zasadniczej służby wojskowej przejął od jednostek operacyjnych pion ot. Dowódcy jednostek ot mieli obowiązek orga-

⁵⁶ IPN, 7 p KBW, sygn. 636/891, k. 224.

⁵⁷ AWO, 4 pp, sygn. 2859/10/8, k. 515.

nizowania doksztalcania ogólnego i zawodowego⁵⁸. Starachowicki bot w marcu 1966 r. wcielił do odbycia zasadniczej służby wojskowej 267 poborowych, wśród których wykształcenie niepełne podstawowe posiadało 137. Do kieleckiego pułku ot w lutym 1967 r. wcielono 982 poborowych, wśród których wykształcenie pełne podstawowe posiadało 582 (58,2%), zasadniczą szkołę zawodową ukończyło 47 (4,8%), niepełne średnie – 9 (0,9%), średnie – 1 (0,1%), natomiast wykształcenie niepełne podstawowe – 222 (22,6%)⁵⁹.

W meldunku zastępcy dowódcy batalionu do spraw politycznych Opatowskiego bot o organizacji, przebiegu i wynikach doksztalcania szeregowych służby zasadniczej w zakresie szkoły podstawowej w 1967 r. czytamy:

Szkoleniem było objętych 100% żołnierzy nieposiadających ukończonej szkoły podstawowej (tj. 87 żołnierzy – przypis T.B.). Pozostali żołnierze byli objęci doksztalcaniem zawodowym z zakresu chemizacji rolnictwa oraz agrominimum. Doksztalcanie ogólne zgodnie z wytycznymi Wydziału Politycznego WSzW Kielce rozpoczęto z dniem 2 maja 1967 r. Prowadzono je na bazie dwóch szkół, tzn. w Ostrowcu – szkoła podstawowa nr 6 (odległość 300 m) i w Jakubowicach (odległość 800 m). Lokalizacja oraz obsada wykładowców została uzgodniona z właściwymi wydziałami oświaty, tzn. kurs doksztalcania w Ostrowcu – Wydział Oświaty Prezydium Miejskiej Rady Narodowej Ostrowiec Św.; Jakubowice – Wydział Oświaty Prezydium Powiatowej Rady Narodowej Sandomierz. Przed rozpoczęciem procesu doksztalcania na bazie kuratorium w Kielcach odbyła się narada przedstawicieli jednostek OTK i Wydziału Politycznego WSzW Kielce, gdzie zostały omówione wszystkie sprawy dotyczące kontynuowania doksztalcania ogólnego naszych jednostek. Współpraca pomiędzy jednostką wojskową a wyżej wspomnianymi wydziałami oświaty układała się jak najlepiej. (...) W dniu 30 października 1967 r. zostały przeprowadzone egzaminy po pełnej realizacji programu doksztalcania. (...) Przebieg szkolenia pod względem metodycznym i dydaktycznym odbywał się prawidłowo i stąd też uzyskane pozytywne wyniki. (...) Nauczyciele do prowadzenia zajęć z żołnierzami przygotowywali się starannie i prowadzili je na należywym poziomie⁶⁰.

Szkołę podstawową w Kieleckim pot od dnia 2 maja do 15 października 1967 r. rozpoczęło 369 żołnierzy, a ukończyło 330. Doksztalcanie realizowano w miejscowościach, gdzie żołnierze prowadzili szkolenie produkcyjne: w Kielcach, Końskich, Radomiu i Skarżysku-Kamiennej⁶¹. Ogółem w latach 1963–1973 w Kieleckim pot szkołę podstawową ukończyło 2728 żołnierzy⁶².

⁵⁸ S. Wrzeszcz, *Kultura i oświata w ludowym Wojsku Polskim*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1983, nr 2–3, s. 291–292.

⁵⁹ AWO, Kielecki pot, sygn. 3019/10/11, k. 3, sygn. 3020/10/14, k. 51.

⁶⁰ Tamże, Opatowski bot, sygn. 14184/9, k. 485, 486.

⁶¹ Tamże, Kielecki pot, sygn. 3020/10/14, k. 241.

⁶² Tamże, Kielecki pot, sygn. 3019/10/23, k. 4.

Organizowano w jednostkach ot także kursy dokształcania zawodowego. Nauka zawodu, np. betoniarza-zbrojarza, murarza, cieśli, operatora maszyn drogowych realizowana była przez instruktorów i środkami finansowymi przedsiębiorstw zatrudniających żołnierzy. Żołnierze mogli zdobywać dzięki temu około 20 zawodów, które miały związek ze służbą wojskową i znajdowały powszechne zastosowanie w różnych dziedzinach gospodarki narodowej. Organizowano także kursy szkolące traktorzystów i mechaników ciągnikowych maszyn rolniczych oraz kursy chemizacji rolnictwa. Przykładowo w Starachowickim bot w 1970 r. 114 żołnierzy ukończyło kursy samochodowo-motocyklowe, uzyskując amatorskie prawo jazdy, 88 żołnierzy kurs chemizacji rolnictwa, 36 żołnierzy kurs malarza i szklarza, 38 żołnierzy kurs betoniarza-zbrojarza oraz 40 kurs murarza-tynkarza⁶³. W Opatowskim bot w 1972 r. kursy zawodowe (betoniarz-zbrojarz, murarz-tynkarz, torowy, robotnik drogowy) ukończyło 252 żołnierzy, zaś kurs chemizacji rolnictwa 237 żołnierzy⁶⁴.

W Kieleckim pot w latach 1963–1973 ukończyło kursy zawodowe 6921 żołnierzy, a kurs chemizacji rolnictwa 2811 żołnierzy⁶⁵.

Podsumowanie

Władze partyjno-rządowe tzw. Polski Ludowej w swojej propagandzie pokazywały wojsko jako instytucję zajmującą jedno z najwyższych miejsc w hierarchii zaufania społecznego. Wojsko jako podstawowy aparat przymusu (oprócz sił Ministerstwa Spraw Wewnętrznych), które umacniało władzę komunistyczną, odgrywało także pozytywną rolę w gospodarce oraz pomocy społeczeństwu. Zaangażowanie jednostek wojskowych w rozminowanie kraju, szczególnie w pierwszych latach po zakończeniu działań wojennych, pomogło w odbudowie gospodarki oraz uratowało wielu ludzi od wypadków. Ważną rolę żołnierze odgrywali podczas klęsk żywiołowych, w tym w akcjach przeciwpowodziowych oraz pożarowych.

Udział żołnierzy w pracach na rzecz gospodarki narodowej miał aspekt ekonomiczny i wychowawczy. Przygotowywał żołnierzy do pracy w środowisku cywilnym, umożliwiał nabywanie kwalifikacji zawodowych, kształtował u młodych ludzi postawy obywatelskie, poczucie dyscypliny i „motywacji do pracy dla dobra socjalistycznej ojczyzny”.

⁶³ Tamże, Starachowicki bot, sygn. 14166/62, k. 23.

⁶⁴ Tamże, Opatowski bot, sygn. 14184/12, k. 183.

⁶⁵ Tamże, Kielecki pot, sygn. 3019/10/23, k. 4–5.

Jak przedstawiono powyżej, żołnierze WP mieli bardzo duży wkład w życie społeczno-gospodarcze województwa kieleckiego. Zaangażowanie w rozminowanie terenu, udział w zwalczaniu klęsk żywiołowych i pomoc w rozwoju gospodarki narodowej pozwoliły na szybki rozwój gospodarczy po zniszczeniach wojennych. Należy także pamiętać, że szczególnie żołnierzy jednostek otaczano w przedsiębiorstwach, które borykały się z niedoborem pracowników, i pomoc ta miała głównie wesprzeć zagrożone plany produkcyjne.

Wojsko miało duży wkład w zwalczanie analfabetyzmu oraz dokształcanie ogólne i zawodowe żołnierzy. Dzięki temu wielu młodych ludzi kończących odbywanie zasadniczej służby wojskowej zdobyło kwalifikacje zawodowe, co było pomocne w dalszym życiu.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Wojskowe Biuro Historyczne-Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie

2 Warszawska Dywizja Piechoty 1945–1955

Dowództwo Okręgu Wojskowego nr VII (Lubelskiego) 1945–1949

Szefostwo Wojsk Inżynieryjnych Ministerstwa Obrony Narodowej w latach 1943–1960

Archiwum Wojskowe w Oleśnicy

2 batalion saperów

20 pułk łączności Wojsk Obrony Wewnętrznej

4 pułk piechoty

Kielecki pułk obrony terytorialnej

Opatowski batalion obrony terytorialnej

Starachowicki batalion obrony terytorialnej

Wojskowa Komenda Wojewódzka – Wojewódzki Sztab Wojskowy Kielce

Archiwum Państwowe w Kielcach

Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Kielcach

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

7 pułk Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego

Źródła drukowane

Blum I., *Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1944–1948*, Warszawa 1968

Kronika 4 pz, t. 1, 2, b.r.

Kronika WSzW Kielce, t. 1, b.r.

Czasopisma

- „Dziennik Powszechny” 1946
„Głos Żołnierza” 1966, 1967, 1970
„Studia Muzealno-Historyczne” 2014
„Wojsko i Wychowanie” 1991
„Wojskowy Przegląd Historyczny” 1977, 1983
„Zeszyty Sandomierskie” 2013
„Żołnierz Wolności” 1964, 1973, 1979

Opracowania i artykuły

- Banaszek T., *135 pułk artylerii ciężkiej w Sandomierzu 1951–1955*, „Zeszyty Sandomierskie” 2013, nr 35.
- Banaszek T., *Terytorialne organy administracji wojskowej w Kielcach (1918–1975)*, „Studia Muzealno-Historyczne”, t. 6, 2014.
- Barszczewski Z., *Przywrócone życiu. Rozminowanie ziem Polski*, Warszawa 1998.
- Dębowski D., *Żołnierze 4 pp im. Ludowych Partyzantów Ziemi Kieleckiej w czynie społecznym*, „Żołnierz Wolności” 05.10.1964.
- Dideńko K., *Wojska inżynieryjno-saperskie Ludowego Wojska Polskiego 1943–1945*, Warszawa 1978.
- XX lat KBW. Wydanie specjalne z okazji XX-lecia Jednostki KBW Ziemi Kieleckiej i KBW*, Kielce 1965.
- Gątarz H., *Oczyszczanie kraju z przedmiotów wybuchowych i niebezpiecznych 1947–1970*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1977, nr 4.
- Grzelak C., Stańczyk H., Zwoliński S., *Bez możliwości wyboru. Wojsko Polskie na froncie wschodnim 1943–1945*, Warszawa 1993.
- Grzelak C., *Czy Polskie Siły Zbrojne w ZSRR były wojskiem narodowym?*, „Wojsko i Wychowanie” 1991, nr 1.
- Jarno W., *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945–1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011.
- Jaworski M., *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego 1945–1965*, Warszawa 1984.
- Kaczmarek F., Soroka S., *Wojska inżynieryjne LWP 1943–1979*, Warszawa 1982.
- Koba-Ryszewska T., *Przeszłość administracyjna województwa kieleckiego. Z dziejów Ziemi Kieleckiej 1918–1944*, red. W. Góra, Warszawa 1970.
- Mała kronika ludowego Wojska Polskiego 1943–1973*, Warszawa 1975.
- Morawski E., *Echa wsi i miejskie odgłosy*, Kielce 1999.
- Poradnik techniczny praktycznego szkolenia w jednostkach obrony terytorialnej*, Warszawa 1967.
- Makowiecki W., *Chłopcy od „Saszi”*, „Głos Żołnierza” 1970, nr 146.
- Makowiecki W., *Magia wielkiej budowy*, „Głos Żołnierza” 1966, nr 139.
- Polak H., *Ziemi Kieleckiej – ziemi rodzinnej*, „Głos Żołnierza” 1967, nr 104.
- Region Świętokrzyski: mit czy rzeczywistość? Materiały konferencji naukowej*, Kielce, 23 maja 2001, red. J. Wijaczka, Kielce 2001.

- Stępień R., *Wkład ludowego WP w likwidację analfabetyzmu*, „Żołnierz Wolności” 1979, nr 194.
- Swajdo J., *Między Wisłą a Pilicą. Dzieje podziałów administracyjnych w regionie kielecko-radomskim do 1975 roku*, Kielce 2005.
- Warszawski Okręg Wojskowy. Historia i współczesność*, Warszawa 1997.
- W dniu święta saperów płk. Puzerewskiego*, „Dziennik Powszechny” 1946, nr 106.
- Wojdalski Z., *Wojsko społeczeństwu 1944–1948*, Warszawa 1982.
- Wrzeszcz S., *Kultura i oświata w ludowym Wojsku Polskim*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1983, nr 2–3.
- Żołnierze Opatowskiego Batalionu Obrony Terytorialnej pomogli wznieść Zakład Skór Syntetycznych (w Pionkach)*, „Żołnierz Wolności” 1973, nr 276.